

Література

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной Комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе – Ч. I – VIII. – К., 1859 – 1914.
2. Бабинин С. Д. Топоніміка в школі (на матеріалі Хмельницької області. – К.: Радянська школа, 1962. – 186 с.
3. Ірричечко Б. Г. Словарь української мови. – Т. 1-4. – К., Вид. АН УРСР, 1958
4. Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд / Под ред. О. Н. Трубачева – Т. 1 – 17 – М.: Наука, 1974 – 1990.
5. Історія міст і сіл Української РСР, Хмельницька область. – К.: ІР УРЕ УРСР, 1971. – 706с
6. Каталог річок України / Склали Швель Г. І., Дрозд М. І., Левченко С. П. – К.: Вид. АН УРСР, 1957. – 192 с.
7. Масенко Л. Т. Гідронімія Східного Поділля. – К.: Наукова думка, 1979 – 102 с.
8. Маштаков П. Л. Список рек бассейнов Днестра и Буга (Южного) – Петроград, 1917. – 57 с.
9. Никонов В. А. Краткий топонимический словарь. – М.: Наука, 1966 – 509 с.
10. Сборник сведений о Подольской губернии. – Вып. I – Каменец-Подольский, 1880. – 367 с
11. Словник гідронімів України / Укладачі: І. М. Желєзняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, Є. С. Огія, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. – К.: Наукова думка, 1979. – 779 с.
12. Трубачев О. Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация. – М.: Наука, 1968. – 290 с.
13. Янко М. І. Топонімічний словник України: Словник-довідник – К.: Наукова думка, 1998. – 466 с
14. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich – T. I – XIV – Warszawa, 1880 – 1895.
15. Wörterbuch der Russischen Gewässernamen, unter Leitung von M. Vasmer. – B. I – III – Berlin – Wiesbaden, 1960 – 1965.

Віктор Шульгач (Київ)

З ІСТОРИЧНОЇ ОЙКОНІМІЇ РІВНЕНЩИНИ (ІЛЬПИНЬ, ІЛЬПИБОКИ В ОНОМАСТИЧНОМУ КОНТЕКСТІ)

In the article is submitted etymology such toponyms as *Ільпинь* and *Ільпибоки* that are derived from the **Волпин*, **Волпибоки* as a result of the phonetical cover destruction of this ones, author asserts

Назви поселень *Ільпинь* (Здолбунівськ р-н), *Ільпибоки* (Млинівськ р-н) не мають надійного пояснення. Спроба пов'язати їх з особовим ім'ям **Ільпо* (**Ліпо*) [18: 68. 115] це переконує.

Як справедливо зауважив Я.О. Пура, обидва найменування відавтропонімного походження: *Ільпинь* < первісного *Ільпин* (1603 р. – *Прин*, 1710 р. – *Ільпинь*, 1769 р. – *Лируп*, 1882 р. – *Ильпень/Ильпинь*, місцеве *Ільпін/Ільпінь*) – дериват на *-ин*, а *Ільпибоки* (1882 р. – *Прібоки*, 1890 р. – *Ильпибоки*) – композит із другим композитом *-бік/-бок* (стосовно останнього пор., наприклад, українські прізвища *Кривобок*, *Сухобок*, *Хилобок* тощо). Отже, проблема зводиться до тлумачення антропооснови *Ільп-*. На наш погляд, вона належить до

структур типу тьт Як показали дослідження Р.М. Козлової, у процесі функціонування фонетичні оболонки подібних структур дуже часто модифікуються, формально відозмінені варіанти топонімів лексикалізуються, причому руйнування початку слова може еволюціонувати й далі. Дослідницею спостережено: а) відпадіння анлаутних консонантів – губних (найчастіше в-) та задньоязикових (найчастіше к-); б) різноманітну вокалізацію голосного ь в поєднанні з плавним: ь/ > ал, ол, ул, ел, ил, іл; в) перехід плавного л > ѝ (так звана солодкозвучність) та л > в/ў [8]. З урахуванням цих фонетичних явищ антропооснова *Ільн-* може зставлятися з укр. *Вовненко* [5: 396], *Атпенко* [13: 5, 17], *Вильно* [9: 6, 202], *Вальна* [21: 2, 259] – прізвища, мотивовані первісними *Вьлна* (*Вьлн*), *Вьтно*, рос. *Альтин*, *Альнов* [15: 257] – прізвища, із *Вальтин*, *Вальнов*; сюди ж *Валтин* – ойконім у історичній Новгородській землі [26: 2, 166], хорв. **Valp* > топонім *Valpovo* [25: 450] (стосовно аналогічної реалізації складового *l* пор. ще хорватські ойконіми *Baldaši*, *Baltići Brdo*, *Galgovo* [25: 68, 69, 164]), пол. *Офра* [28: IV/1, 124] – антропонім, *Welpin* [27: 13, 206], *Górne i Dolne Ofriny* [26: 7, 525] – ойконіми та ін. Враховуючи сказане, ймовірно відновлювати антропонімну базу пел. **Vьlpa*, **Vьlрь*, **Vьlро*. Постулюючи відпадіння анлаутного В-, як продовження праформи **Vьlрь* можна було б розглядати перший компонент імені князя гуннів *Алн-Илтвер*, IV ст. – васала хазарського кагана [2: 52, 184], беручи до уваги той факт, що гунни були поліетнічним союзом. До цього варто було б додати й думку про слов'янську генезу ще одного імені вождя гуннів – *Uldis* (410 р.), в якому вбачають слов'янське **Vuldis*, а також наявність у мові гуннів слов'янських запозичень на зразок *médos* ‘мед’, *kámos* ‘пиво’, *strawa* ‘страва’ тощо [див. 8: 157].

Фактичний матеріал свідчить про те, що ономастична основа **Vьlр-* реалізувалася не лише в антропонімії, а й в інших класах онімів: *Волна Нижняя*, *Волна Верхняя* – топоніми в колишній Пермській губ. [26: 2, 166], *Ельпаур/Ильпаур* – назва поселення в колишній В'ятській губ. [26: 3, 215], у складі якої наявний географічний термін (мордов.) *пур* ‘поле’ *Воўна* (історично – *Волна*, 1548 р.) – топонім у Гродненській обл. Білорусі [3: 1, 3], *Волна* – гідроніми 1 у колишній Пермській губ. [29: 1, 358], 2. у Білорусі [17: 1, 575] тощо. Стосовно їх мотивації пор., наприклад, рос діал. *ва́лна* ‘велика висока хвиля’ [23: 1, 159], блр. *олна* ‘водяна рослинність – рдесник, стрілиця’ [6: 58].

Дериваційна спроможність пел. **Vьlpa*, **Vьlрь*, **Vьlро* була досить високою. Про це свідчить наведений нижче ономастичний матеріал, об'єднаний для зручності під відповідними архетипами

**Vьlрнть*, -а – дериват на -н- від **Vьlpa* або онімізація аф'ектива **vьlрнть*, -а; с. *Волтино* на Новгородщині [26: 2, 166], *Ультин* – назва потоку в бас Тиси [24: 580] < **Вультин* рос. *Альтин* – прізвище [15: 257], болг. *Алтина* – антропонім [7: 47], пол. *Welpin*, *Górne i Dolne Ofriny* – топоніми [27: 7, 525; 27: 13, 206], *Jezioro Welpińskie* – лімтонім у бас Вієли та ін.;

**Vьlрпнть*: укр. *Вейтан* – сучасне прізвище в Кіровоградській обл. [10: 323], рос. *Олпатовская* – поселення на р. Устя в колишній Вологодській губ. [26: 6, 400], болг. *Вулпан* – прізвище [7: 117];

**Vьlрпнь* (-ень): блр. *Альпень* – ойконім у Брестській обл. [20: 14], варіант *Олпей* [27: 7, 493];

**Vьlрнкъ*: укр. *Ільник* – сучасне прізвище [18: 68], *Алников/Альников* – прізвище [12: 12, 43], рос. *Ельники* – топонім у колишній Пензенській губ. [26: 3, 215], пол. (похідне) *Офрис(с)ка* – антропонім [28: IV/1, 124];

**Vьlрпкъ*: укр. *Алтацький* – сучасне прізвище в м. Луцьку, блр. *Еўпак* – прізвище [4: 143], рос. *Олпакowo* [16: 1, 69], *Ачлаково* [26: 1, 99], *Елпачиха* [26: 3, 209] – ойконіми в колишніх Новгородській, Тверській, Пермській губ., мотивовані антропонімами *Олпак*, *Ачлапак*, *Елпак* < **Вчлапак*, *Олпачевская*, 1436 р. – мікротопонім у колишньому Переяславському пов. [1: 1, 99];

**Vьlрпть*: укр. *Алпатов* [12: 12, 42], *Айпатов* [11: 10, 401] – прізвища, блр. *Алтат*. *Алтатаў* [4: 20] – прізвища, рос. *Алпатов*, *Алтатьев* – прізвища, які В. А. Никонов свого часу

пов'язував з незасвідченим у святих церковним ім'ямем *Евпатій* [15: 254], *Алматы* – поселення в колишній Рязанській губ. [26: 1, 93], *Альпатово Балка* – в бас Дону [29: 1, 25]. Потенційно сюди ж *Опатово* – ойконім у колишній Костромській губ [26: 6, 429] < **Олпатово* < **Волпатово* < антропоніма **Волпат*;

**Вьлратъ*: *Алпарово* Старое, *Алпарово* Новое – назви поселень у колишній Казанській губ [26: 1, 93] – похідні на -ов- від антропоніма **Валпир* < **Вьлтар*;

**Вьлрихъ*: рос. *Олпухово* – ойконім у колишній Нижегородській губ [14: 2, 24], пол *Oprich* – топонім у колишньому Косьцреському пов. [27: 7, 493],

**Вьлрабъ*. рос. *Олпашево* – поселення в історичній Новгородській землі [16: 6, 356] < **Волпаш-ев-о*, *Ельпашево* – ойконім у колишній В'ятській губ [28: 3, 215],

**Вьлрушь*: рос. *Алпышево* – топонім [22: 2, 204], *Алпишанка* – гідронім у колишній Псковській губ [29: 1, 26]. Сюди ж, очевидно, гідронім *Апышевка* в бас. середньої течії Оки – як форма з абсорбованим плавним, яка постала з **Апышевка* < **Валпыш-евка*;

**Вьлрабъ*: рос. *Алпавка* – ойконіми в колишніх В'ятській, Самарській, Уфимській губ. [26: 1, 93] < **Алпай* < **Валпай*, *Элпавка Нижняя* – поселення в колишній В'ятській губ. [26: 10, 419] < антропоніма **Валпай* < **Вьлпай*. Враховуючи ймовірність абсорбції плавного -л-, притаманну структурам *falt*, сюди можна віднести укр. *Апав* – прізвище [10: 1, 986], рос *Опавка* – топонім у колишній Казанській губ. [26: 6, 426] < **Олпавка* < **Волпавка* та *Опайки* – топонім у колишній В'ятській губ [26: 6, 426 – з відсилкою до *Алпавка*] < **Олпайки* < **Волпайки*;

**Вьлрѣвь*: укр *Алпав* [12: 17, 56] – прізвище, рос. *Олпав* Петр, 1661 р., Курськ [19: 562], *Алпав* [13: 5, 197] – прізвища. *Алпаво*, *Алпавка* – назви поселень у колишніх Орловській та Курській губ. [26: 1, 93];

**Вьлривь*: рос. (похідне) *Алпуев* Семен [16: 3, 916] – антропонім, *Опуево* [16: 1, 659], *Опуево Большое*, *Опуево Малое* [26: 6, 431] – поселення в історичній Новгородській землі, пов'язані з антропонімом **Опуй* < **Волпуй*

Беручи до уваги сказане, сучасні назви населених пунктів *Льпинець*, *Льпинецьки* можуть глумачитись як такі, що постали з **Волпинець*, **Волпинецьки*. **Вьлринець*, **Вьлринецьки*.

Література

- 1 Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV – начала XVI в. – М., 1952-1964. – Т. 1-III.
- 2 Аргамонов М.И. История хазар. – Л., 1962
- 3 Беларускі архіў. – Менск. 1927. – 1. 1.
- 4 Брыла М.В. Беларуская антрапанімія 2. Прозвішчы, утвораныя ад апеллятыўнай лексікі – Мінск, 1969.
- 5 Горпинич В.О. Прізвища степової України: Словник. – Дніпропетровськ, 2000.
- 6 Жучкович В.А. Краткий топонимический словарь Белоруссии – Минск, 1974.
- 7 Итчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. – София, 1969.
- 8 Казлова Р.М. Беларуская і славянская гідронімія. Праславянскі фонд. – Гомель, 2000. – Т. 1.
- 9 Книга пам'яті України Вінницька область – К., 1995 – Т. 6.
- 10 Книга пам'яті України Кіровоградська область. – Кіровоград, 1995. – Г. 1
11. Книга пам'яті України Полтавська область – Полтава, 1997. – Т. 10.
- 12 Книга пам'яті України Харківська область. – Харків, 1997. – Т. 12.
- 13 Книга пам'яті України: Хмельницька область – Хмельницьк, 1995. – Т. 5.
- 14 Кусов В.С. Чертежи земли русской XVI-XVII вв – М., 1993.
- 15 Никонов В.А. Опыт словаря русских фамилий // *Этимология*. 1971. – М., 1973. – С. 208-281.
- 16 Новгородские писцовые книги, изд. Археографическою комиссиею – СПб., 1859-1910 – Т. 1-6 и указатель.

17. Писцовая книга Гродненской экономии с прибавлениями, изд. Виленскою комиссією для разбора древних актов. – Вильна. 1881-1882. – Ч. 1-11.
18. Пура Я.О. Походження назв населених пунктів Ровенщини. - Львів, 1990.
19. Раздорский А.И. Торговля Курска в XVII веке (по материалам таможенных и оброчных книг города). – С.-Петербург, 2001. – 762 с.
20. Рапановіч Я.Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Брэскай вобласці. – Мінск, 1980
21. Редько Ю.К. Словник сучасних українських прізвищ: У 8-ми т. – Львів, 1975. – Т. 3 (манускрипт) // Наукова бібліотека ім. Василя Стефаника, відділ рукописів Шифр О/Н 3824
22. Самоквасов Д.Я. Архивный материал. Новооткрытые документы поместно-вотчинных учреждений Московского государства XV-XVII столетии. – М., 1905-1909. – Т. 1-2.
23. Словарь русских говоров Карелии и сопредельных областей / Гл. ред. А.С. Герд. – С.-Петербург, 1994-1999. – Вып. 1-4.
24. Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П. Непокупний, О.С. Стрижак, К.К. Цілуйко. – К., 1979.
25. Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Београд, 1956.
26. Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962-1980. – Bd 1-X
27. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880-1902. – Т. I-XV.
28. Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1965-1985 – Т. I-VII.
29. Wörterbuch der russischen Gewässernamen / Begr. von M. Vasmer – Berlin, Wiesbaden, 1961-1969 – Bd 1-V.